

Організаційно-педагогічні засади формування професійної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури

Валерій ТРОЦЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання, проректор з науково-педагогічної роботи

В умовах стрімкого соціально-економічного, науково-технічного, культурного розвитку України значною мірою зростає роль фізичної культури як чинника вдосконалення людини і суспільства. Здоровий спосіб життя, фізична культура і спорт на сьогодні стають соціальними феноменами, об'єднують силою і національною ідеєю, які сприяють розвитку потужної держави й здорової нації. Відповідно зростають вимоги суспільства до якості підготовки фахівців, які обслуговують сферу фізичної культури і спорту, до рівня їхньої професійної компетентності. Звернення до особистісно орієнтованої моделі навчання зумовлює появу нової мети педагогічної освіти, зокрема й щодо підготовки вчителя фізичної культури. Якщо раніше основною метою підготовки педагога було технологічне зростання, то сьогодні відбулася переорієнтація на його особистісний розвиток, що є наслідком самоорганізації й узагальнення діяльного та особистісного досвіду. З цих позицій професійна компетентність вчителя розглядається як категорія, яка визначається рівнем його професійної освіти, досвідом та індивідуальними здібностями і передбачає, разом з технологічно-педагогічною готовністю до вирішення професійних завдань, гуманну педагогічну позицію, ціннісне ставлення до педагогічної діяльності та високий рівень загальної і професійної культури. З огляду на сказане, постає необхідність модернізації системи підготовки вчителя на основі впровадження нових підходів і сучасних технологій в освітній простір ВНЗ.

Соціокультурна ситуація в суспільстві, зрушення наукових і освітніх парадигм настійно потребують бачення в центрі освітнього процесу конкретної особистості з її потребами в саморозвитку, самовдосконаленні, самореалізації. Відповідно до стратегії модернізації освіти, результатом сучасної

якісної освіти є сформовані ключові освітні компетенції особистості. Зміна освітніх цілей спричиняє модернізаційні процеси в системі загальної середньої освіти, що визначає зміст оновлюваної праці педагога і, відповідно, актуалізує проблеми професійно-педагогічної освіти, зокрема проблему підготовки вчителя, який відповідатиме запитам педагогічної практики. Метою підготовки майбутніх педагогів у контексті вимог особистісно орієнтованої освіти стає формування професійної компетентності студентів, що передбачає їхню високу загальну культуру, особливі особистісні якості (гуманізм, здатність до співпраці, рефлексію) та готовність (на рівні діяльного й особистісного досвіду) до самостійної, творчої, особистісно орієнтованої діяльності. Підтримка, розвиток людини в людині і формування в неї механізмів самореалізації, саморозвитку, адаптації, самовиховання й інших, необхідних для становлення самобутнього особистісного образу і гідного людського життя, є важливою умовою особистісно орієнтованої освіти [2].

Для виходу на новий рівень якості підготовки вчителя потрібна (і це визнає більшість учених, які займаються питаннями власне педагогічної освіти) модернізація навчального процесу у вищому навчальному закладі, тобто треба підвищити його ефективність шляхом дослідження внутрішніх резервів системи професійно-педагогічної підготовки.

Сьогодні вимоги до професійної діяльності педагога «бути на висоті викладання свого предмета» вже недостатньо. Саме життя, процеси, що відбуваються в нашому суспільстві, висувають на перший план здатності людини просто «бути»: бути суб'єктом свого життя, професійної діяльності, культури, історії. Отже, професійно-педагогічна підготовка має сприяти цілісному розвитку, саморозвитку й особистісному зростанню студентів, оволодінню ними прийомами сенсоосвіти та необхідними компетенціями, забезпечуючи тим самим цілісне утворення, що відображає структуру професії і діяльності педагога, формуючи повноцінну готовність випускника до майбутньої професійної діяльності, його професійну компетентність.

Поняття «професійна компетентність» досить поширене нині серед учених, котрі займаються

проблемами підготовки вчителя, і пов'язане в педагогіці безпосередньо з результативною діяльністю педагога. Сьогодні все частіше в наукових колах ідеться про введення цього поняття в контекст підготовки фахівця як соціокультурну проблему. Воно могло б, «з одного боку, асимілювати нові відкриття і розробки, що стосуються людського пізнання і практики, з іншого боку, дозволяло б визначати освітні вимоги в кожному класі педагогічних ситуацій (для кожного типу, профілю, рівня освітніх систем)» [5]. Окремі автори визначають компетентність як особливий тип організації наочно-специфічних знань, що дає змогу приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності [1]. Більшість дослідників погоджується з думкою про те, що професійна компетентність – це інтегративна особистісно-діяльнісна характеристика людини, заснована на особистісному (володіння комплексом особистісних якостей) і діяльнісному (засвоєння різних моделей поведінки) досвіді, що дає їй змогу ефективно діяти в сфері, яка належить до її компетенції. Формування компетентності передбачає створення специфічних умов, тобто зміст професійної підготовки має моделюватися як особистісно-професійний досвід, до того ж, до складу досвіду необхідно включати, окрім когнітивного компонента (традиційно представленого у змісті педагогічної освіти), ще й ціннісно-смысловий та комунікативно-діяльнісний компоненти. Це актуалізує проблему пошуку нових підходів до підготовки майбутнього вчителя, адекватних сучасним соціокультурним вимогам. І тут можна виокремити декілька напрямів модернізації педагогічної освіти:

- гуманізацію вищої педагогічної освіти й застосування особистісно-діяльнісного підходу;
- розв'язання проблеми взаємозв'язку освіти й культури;
- розвиток педагогічної культури майбутнього педагога;
- вдосконалення педагогічної майстерності в системі наявної професійної підготовки вчителя;
- підготовку педагога інноваційного типу;
- реалізацію компетентнісного підходу до освіти (підхід, що ставить на перше місце не інформованість, а вміння розв'язувати проблеми, які виникають в різних сферах людського буття, зокрема і власні проблеми).

Паралельно здійснюється пошук шляхів удосконалення професійної фізкультурної освіти. Нині є достатня кількість праць, автори яких досліджують професійні, структурні, особистісні, комунікативні, організаторські, гностичні характеристики діяльності вчителя фізичної культури і роблять спроби створити найбільш оптимальні, комплексні й часткові методики підготовки майбутнього фахівця з фізичного виховання у вищому навчальному закладі.

Так, в основі однієї з методик підготовки вчителів фізичної культури лежить оволодіння досвідом професійної діяльності. Навчально-виховна професійна діяльність студентів розглядається як

інтегруючий фактор усієї системи підготовки. Логіка освітнього процесу будується за схемою від практики, суб'єктивного досвіду до теоретичних узагальнень [6].

Деякі автори стверджують, що складовими професіоналізму педагога мають бути творчість та інноваційність. Вони вважають, що інноваційність повинна стати властивістю педагогічної діяльності майбутнього. До п'яти основних компонентів педагогічної діяльності вчителя (гностичного, проєктувального, конструктивного, організаторського і комунікативного) необхідно додати ще один – інноваційний. А університетська освіта повинна будуватися з урахуванням нагальної потреби формування інноваційного компонента педагогічної діяльності майбутнього вчителя [там само].

Важливим показником рівня професіоналізму вчителя, зокрема й учителя фізичної культури, на думку багатьох дослідників, є розвиненість його творчих якостей, творчої індивідуальності, вміння бути не просто виконавцем, а суб'єктом діяльності. Процес розвитку творчої індивідуальності майбутнього вчителя стає найбільш оптимальним, якщо «керівною ідеєю» (домінантним мотивом у здобутті освіти) є мрія – стати професіоналом, справжнім педагогом, якщо є пізнавальна потреба і викликана цією потребою інтелектуальна активність, а також здібність до професійної діяльності [5].

Проблема розвитку творчої індивідуальності педагога може бути розв'язана за принципом оволодіння цілісним досвідом професійної діяльності, але в індивідуально-неповторному поєднанні його основних компонентів. Творча індивідуальність і професіоналізм – два нероздільні аспекти особистості педагога, однаково важливі для успішної діяльності. Однак якщо професійні якості вчителя хоч якоюсь мірою формуються під час підготовки у ВНЗ, то процес становлення його творчої індивідуальності протікає стихійно і ще не став об'єктом уваги педагогічних вищих навчальних закладів. Самостійний творчий пошук сприяє становленню професійних умінь і навичок студентів, формує їхню інтелектуальну сферу, самостійність мислення, здатність приймати обдумані, зважені рішення, прогнозувати майбутнє, будувати адекватний образ «Я» – тобто все те, що сьогодні пов'язують з поняттям професіоналізму. Можливість здійснювати самостійний творчий пошук пов'язана з технологією проєктів, тобто з навчанням у співпраці. Використання цього методу сприяє успішнішому засвоєнню знань та формуванню інтелектуальних умінь різнопланової методичної діяльності.

Серед особистісних властивостей і якостей майбутнього вчителя фізичної культури фахівці виокремлюють повноцінну моральність і здатність до творчого мислення та, відповідно, до творчого підходу до самої діяльності [4].

Розвитку нестандартності мислення і творчих здібностей майбутніх учителів фізичної культури може сприяти управлінська освіта [6]. Засобом

розв'язання проблеми навчання прийняття управлінського рішення в умовах вищого навчального закладу можуть стати тренування, як індивідуальні, так і групові, на теоретико-множинній моделі об'єкта (об'єктів), що моделює різні ситуації майбутньої професійної діяльності у сфері фізичної культури. Навчання методик прийняття управлінського рішення сприяє створенню моделі творчої обстановки під час навчання, дає змогу внести реальні проблеми майбутньої професійної діяльності до навчального процесу, що, у свою чергу, є досить сприятливим фактором розвитку професійних здібностей кожного студента і формування управлінської компетентності.

Дослідники особливостей розвитку професійної майстерності вчителя фізичної культури звертають увагу на необхідність формування найважливішого компонента структури педагогічної діяльності – комунікативного, водночас зазначаючи, що розвиненість комунікативних умінь і навичок, усвідомленість і продуктивність їх використання перебувають на інтуїтивному, самодіяльному рівнях [5].

Основу успішності професійної діяльності вчителя (фахівця) фізичного виховання і спорту становлять два основні фактори – володіння технологією навчання і викладацької діяльності (технологічний компонент) і рівень практичної фізкультурно-спортивної підготовленості (руховий, спортивний компонент).

Необхідність гуманізації спорту, освіти і культури робить актуальним етичне виховання майбутніх учителів фізичної культури у дусі принципів «чесної гри» й олімпійської культури. Зважаючи на це, однією з центральних проблем теорії виховання стає визначення педагогічних умов і шляхів формування етичних стосунків особистості з іншими людьми.

Одним зі шляхів поліпшення якості підготовленості фахівців у сфері фізичної культури є орієнтування студентів на самореалізацію в професійній діяльності. З цією метою необхідно насамперед точно діагностувати самоідентифікацію студентів, тобто визначити їхні здібності до певного виду діяльності у сфері фізичної культури.

Процес формування професійної майстерності вчителя фізичної культури останнім часом потребує все більшої уваги науковців, зокрема, велика увага має приділятися педагогічній підготовці майбутніх фахівців цієї сфери діяльності. В узагальненому варіанті професійно-педагогічну підготовку вчителя фізичної культури варто розуміти як формування вміння організовувати продуктивне навчання рухових дій на основі живої, творчої взаємодії з дітьми в процесі керівництва їхньою навчально-виховною діяльністю, що передбачає оволодіння вчителем певними вміннями і навичками, як загальнопедагогічними, так і специфічними, характерними лише для вчителя фізичної культури.

Вивчаючи взаємозв'язок і ступінь підпорядкування понять «загальнопедагогічні» і «спеціальні вміння», більшість учених вважає, що

загальнопедагогічна підготовка має бути базою для формування професійних педагогічних умінь. Загальнопедагогічні вміння трансформуються в моделі спеціальних умінь, які вирішують завдання вужчого напрямку у конкретних типах педагогічних систем і ситуацій. Загальнопедагогічне вміння є мірою ефективності педагогічної дії – структурної одиниці відповідної професійної діяльності.

Актуальною проблемою модернізації підготовки кадрів для сфери фізичної культури й спорту є розроблення цінностей професійної фізкультурної освіти. Сьогодні йдеться про необхідність створення нової методологічної бази, заснованої на розробленні ціннісно-гуманістичних, інтеграційних аспектів фізкультурної діяльності.

Отже, аналіз основних тенденцій підготовки вчителя свідчить про перехід педагогіки від парадигми формування особистості із заданими властивостями до розроблення теорії освіти як особистісно орієнтованого процесу, націленого на створення умов для саморозвитку особистості студента як основи його професійного становлення і формування професійної компетентності [6].

Водночас педагогічна практика явно відстає від педагогічної теорії. Аналіз реального стану навчально-виховного процесу у вищій школі, побудованого на принципах наочно-орієнтованої парадигми освіти, показує, що на практиці домінує функціональний підхід, який виражається в слабких зв'язках між окремими дисциплінами, підготовці не до цілісної майбутньої професійної діяльності, а до деяких видів навчальної і педагогічної роботи і в спрямованості на розвиток процесуальних функцій мислення, а не ціннісного змісту свідомості. Нині не розроблена система професійної підготовки педагога, яка забезпечувала б його особистісно-професійне становлення, самовизначення і суб'єктивну готовність до здійснення професійної діяльності в умовах особистісно орієнтованої освіти; не визначені умови формування професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури; не виявлені критерії професійної компетентності педагога з урахуванням нових вимог до кваліфікації фахівця в цій галузі.

Отже, традиційна система підготовки вчителя, зокрема вчителя фізичної культури, побудована на принципах наочно-орієнтованої парадигми, разом з перевагами (фундаментальністю і науковістю підготовки; орієнтацією на професійну діяльність і тісний зв'язок з практикою тощо) має багато недоліків і суперечностей.

Аналіз недоліків дає можливість встановити причину основної суперечності сучасної системи освіти – це суперечність між об'єктивно наявною потребою суспільства в професійно компетентних вчителів і організацією їхньої підготовки на основі знанневої парадигми освіти, що націлює педагогів на життєві заходів із реконструкції змістового та процесуального компонентів професійно-педагогічної освіти в контексті створення умов для

максимального розвитку студентів, реалізації феномену «бути особистістю» (тобто їхньої здатності до саморегуляції і самореалізації в нових соціокультурних й життєвих реаліях) і впровадження в освітній процес вищого навчального закладу принципів та цінностей особистісно орієнтованої освіти.

Така реконструкція дасть змогу вийти на новий рівень якості педагогічної освіти, яка розуміється нині як сукупність властивостей і характеристик, що визначають готовність фахівця до ефективної діяльності, котра передбачає здатність до швидкої адаптації в умовах науково-технічного прогресу, володіння професійними вміннями і навичками, уміння використовувати отримані знання під час вирішення професійних завдань та професійну компетентність. Сформувані професійну компетентність студентів за допомогою звичних методів прямої передачі знань і вмінь неможливо. Потрібні педагогічні технології, завдяки яким створюються необхідні умови та адекватний їм арсенал засобів, що не виходять за межі особистісно орієнтованої парадигми освіти.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. / І.Д. Бех. – Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І.Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
3. Железняк Ю.Д. Подготовка специалистов по физической культуре и спорту в системе педагогического образования / Ю.Д. Железняк // Теория и практика физической культуры. – 2002. – №5. – С. 47–53.
4. Зубанова Н.Ю. Зміст та структура професійної педагогічної спрямованості особистості вчителя фізичної культури / Н.Ю. Зубанова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 1998. – №2. – С. 5–7.
5. Конох А.П. Сутність та структура професійно-педагогічної компетентності як найвищого рівня педагогічної майстерності / А.П. Конох // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2004. – №12. – С. 20–28.
6. Тимошенко О.В. Теоретико-методологічні засади оптимізації професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О.В. Тимошенко. – К., 2009. – 45 с.

Анотації

Валерій ТРОЦЕНКО

Організаційно-педагогічні засади формування професійної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури

У статті розкрито організаційно-педагогічні аспекти підготовки майбутніх вчителів фізичної культури в контексті вимог особистісно орієнтованої

освіти. Розглянуто основні характеристики та методику підготовки майбутнього фахівця з фізичного виховання у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, професійна компетентність, структура підготовки, майбутні вчителі фізичної культури.

Валерій ТРОЦЕНКО

Организационно-педагогические основы формирования профессиональной компетентности будущего учителя физической культуры

В статье раскрыты организационно-педагогические аспекты подготовки будущих учителей физической культуры в контексте требований личности ориентированного образования. Рассмотрены основные характеристики и методики подготовки будущего специалиста по физическому воспитанию в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, профессиональная компетентность, структура подготовки, будущие учителя физической культуры.

Valeriy TROTSSENKO

Organizational and pedagogical basis of formation professional competence of a future physical education teacher

The organizational and pedagogical aspects of the training of the future physical education teachers in the context of requirements of the personally-oriented education are exposed in this article. The main characteristics and methods of the training of a future specialist in physical education in higher educational establishment are considered.

Keywords: higher educational establishment, professional competence, structure of training, future physical education teachers.

